

Absztrakt

Jelen tanulmány fókuszában a nemi identitás áll. A cél egy olyan Magyar LMBTQ csoport nemi identitás-konstrukciójának bemutatása, amely nem binárisan gondolkodik a nemekről. A tanulmány fő kérdése, hogy a női és a férfi identitást jelölő szavak jelentése mennyire képlékeny egy csoportban, ahol nem csak ez a két alapvető nemi kategória létezik, ahol az identitás meghatározása egyénre szabott, és ahol az identitás-jelzők értelmét és definícióját az egyéntől és nem a konvencióktól teszik függővé. Először a Szivárvány Misszió szervezőinek többségi társadalom által elfogadott nő és férfi identitásról való gondolkodását írom le, majd a szervezők nemi identitásról való gondolkodását elemzem és mutatom be a kutatásom során végzett interjúk alapján.

Abstract

The focus of this study is gender identity. The aim is to introduce the gender identity construction of a Hungarian LGBTQ group that does not think about gender in binaries. The main question of the study is the flexibility of expressions describing male and female identities in a group where these are not the only gender categories to exist, where the determination of identity depends on the individual, and where the meaning and definition of identity attributes depend on the individual and not on conventions. First, I am going to present the thoughts of the members of Rainbow Mission Foundation regarding the male and female identity accepted by mainstream society, then I am going to introduce and analyze the member's own thoughts about gender identity based on interviews conducted during my research.

A magyar kultúrában éppúgy, mint a legtöbb európai és keresztény kultúrában, két nemi csoportot különböztetünk meg: a nőt és a férfit. Az elsődleges és másodlagos nemi jellegek alapján a gyermekeket már születése előtt behelyezzük valamelyik nemi csoportba. Ezekhez a csoportokhoz a magyar társadalomban is hozzá vannak rendelve szerepek, viselkedés minták, amelyek folyamato-

san változnak, és amelyeket az adott egyén a szocializációja során ismer meg. Az alábbi tanulmányban egy olyan Magyar LMBTQ csoport nemi identitás-konstrukciójáról fogok írni, amely a magyar többségi társadalomtól¹ eltérően már nem csak két nemi kategóriában gondolkodik. Kutatásomat 2016 nyarán a következő kérdéssel kezdtem meg: „Hogyan gondolkodnak a Szivárvány Misszió szervezői a nemi identitásról”. A tanulmányban az interjúk alapján erre a kérdésre szeretnék választ adni.

Gondolkodásunkból adódóan és a könnyebb információ-feldolgozás miatt az emberi agy, különböző kategóriákat hoz létre az emberek számára, amelyek lehetnek pl. látható különbségek, bőrszín, szemszín stb. A társas kategorizáció segíti a mindennapjainkat abban, hogy tudjuk, hogyan viselkedjünk másokkal, arra is megtanít, hogy az adott egyén megismerhesse, kultúrájában milyen viselkedés- és szerepminták kötődnek azokhoz a csoportokhoz, ahova őt besorolják vagy ő besorolja önmagát, és segíti azt is, hogy kialakulhasson a másokhoz-tartozás érzése (Kovács 2012). Ez a sajátosság hatással van az ember identitására és önképére is, hiszen az ember már csecsemő korától tanulni kezdi azt, hogy a kultúrájában milyen elvárások és viselkedési szabályok vagy szerepek kötődnek azokhoz az identitásokhoz, csoportokhoz, amibe őt beosztották születésekor. Ilyenek például a nemi csoportok, amelyek a legtöbb kultúrában férfi és nő nagycsoportra vannak osztva. Voltak és vannak olyan kultúrák, amelyek több mint két nemet különböztetnek meg, mint például az ománi Xantok, akik olyan férfiak, akik átveszik a nőkre vonatkozó öltözködési és viselkedési szabályokat, vagy a thaiti Mahuk, akik elvékonyítják a hangjukat, női ruhát hordanak és női munkákat végeznek (Lukács – Sükösd 1994).

1 Többségi társadalom elnevezés bár általánosításnak hat, olyan verbális segédeszköz, amelyet az interjúk és a beszélgetések során alanyaim és én is használtunk. Ez nem feltételezi, hogy a magyar társadalomban mindenki ugyanúgy gondolkodik bizonyos kérdésekről, de segít abban, hogy azt a különbséget, amit alanyaim éreznek, megfoghatóbbá tegyem az olvasó számára.

A Szivárvány Misszióval 2016 nyarán kerültem kapcsolatba. Először önkénteskedtem a Budapest Pride-fesztiválon, majd szeptemberben megkezdtem kutatásomat és önkéntességemet a szervezetnél. A Szivárvány Misszióba bármilyen nemi és szexuális identitással rendelkező ember jelentkezhet önkéntesnek, az identitásra nem kérdeznek rá a jelentkezés során. Nem homogén csoport ez, a szervezet nem egyetlen identitás köré szerveződik, hanem olyan célok megvalósítására, mint az LMBTQ emberek és a többségi társadalom közti hídképzés.

A Budapest Pride szervezőinek többsége foglalkozik a nemi és a szexuális identitások témájával és maguk is kutatnak, olvasnak a témában. A csoportban minden ember sajátjának tekintik az identitását, amelynek megkonstruálása és meghatározása a személyétől függ, és ezt semmilyen esetben nem kérdőjelezi meg a csoport tagjai. Törekednek arra, hogy ne legyenek előfeltételezéseik az egyén identitására nézve.²

Az identitást jelölő szavak címkeként, vagy dobozként jelennek meg a beszélgetésekben. A szexuális és nemi identitást jelölő szavak verbális eszközök számukra, amelyek segítenek abban, hogy megértsék önmagukat az emberekkel, de nem gondolják úgy, hogy azok teljesen lefednék az identitásukat. Azokat az identitást jelző szavakat használják, amelyeket magukra a legjobban illőnek érznek, ezek definíciójával tisztában vannak, de jelentésüket önmagukra nézve átdefiniálják. Az identitás számukra nem állandó. Egy ember identitása, vagy annak elemei idővel változhatnak, ezért a definíciós határokat nem félnék átlépni és a magukévá formálni a jelentést.

Az interjúk során több alanyom is beszélt arról, hogy az ideális világ, amit elképzelsz, nem tartalmazna kategóriákat és címkéket, de tisztában vannak azzal is, hogy az emberi gondolkodásból fakadóan ez nem lehetséges, mert ahhoz, hogy az emberek megérthessék a másikat és megértethessék magukat másokkal, szükség van valamilyen meghatározásra. Az interjú-alanyaik egy része ezeket a szexuális és nemi kategóriákat magára csak a könnyebb megértés miatt használja. A szó, amit magára használ, amivel a társadalom kategorizálja – mint például, hogy férfi vagy nő – címke marad számára, ami segítségére van abban, hogy a többségi társadalomban élni és mozogni tudjon. Gondolkodásukra hatással

2 Ha van is elképzelésük egy egyénről, könnyen alakítják át, minden esetben az egyén identifikációjához illesztik.

volt az észak-amerikai leszbikus elméletekben megjelenő harmadik hullám. A nemi identitást nem a biológiai nemből vezetik le, elfogadják, hogy egy ember nemi identitása elhelyezkedhet a férfi és a női identitás között, vagy éppen azokon kívül.

A nemi identitás kérdésében a csoport tagjai már meglévő hagyományokra és szerepekre épülő kulturális hálóba születtek bele, amelyet újra definiálnak, vagy próbálnak magukhoz igazítani, vagy ki akarnak lépni belőle, mert túl szűkösnek érzik a bináris kategóriákat.

Az interjúk során alanyaimat megkérdeztem arról, hogy milyennek látják a magyar többségi társadalom gondolkodását a nőkről és a férfiakra, milyen szerepek és sztereotípiák vannak hozzárendelve ehhez a két társadalmi kategóriához.

Úgy gondolom, fontos bemutatnom, hogy az általam kutatott emberek hogyan látják a többségi társadalom női és férfi kategóriáit, mert ez a továbbiakban az egyik alapja lehet annak, miért kezdtek el ők tovább gondolkozni a nemekről, vagy miért nem tudnak egyetérteni ezekkel a kategóriákkal. A Prideban mindegyik mai szervező feministának vallja magát, ez a gondolkodási mód fémjelzi a női és férfi kategóriáról való gondolkodásukat is. Mind egyikük leírt a nők és férfiak között egy alá- és fölérendeltségi viszonyt, amelyben a férfi a domináns és a női nem az alárendelt. A tulajdonságokat és a szerepeket is azon logika mentén adták hozzá a két nemhez, amit szerintük a társadalom is azokhoz rendel. Születésük „neme” és az ehhez tartozó, elvárt normák a mai napig hatással vannak az életükre, a női és férfi képükre és az azokhoz tartozónak érzett elvárásokra:

„A nő... igyekezzon csinosnak lenni, hogy igyekezzon ilyen megnyugtató, ilyen ápoló, gondoskodó lenni, hogy igyekezzon kompromisszumot kötni a párjával, aki egy heteroszexuális férfi, hogy kiszolgálja a külsejével és mindenével a heteroszexuális férfit, ami által egy ilyen úgymond nőiesnek mondott (...), hogy vágyjon a családra, hogy vágyjon a gyerekekre, hogy ezeket tekintse ... feladatának, hogy tükre beleférjen neki, hogy neki kell ezzel foglalkoznia, ne csináljon ügyet abból, ha emiatt fel kell adnia a karrierjét..., de azért legyen karrierje... céltudatos is legyen ez a nő, ja és ha így anya meg ... otthon, főznie is kell meg takarítania is... öm”³ (Dia).

Úgy látják, hogy a többségi társadalomban a nő és férfi között alá- és fölérendeltségi viszony van. A férfiakhoz inkább a kompetenciával és dominanciával kapcsolatos jellemzőket kötik:

3 Dia 33 éves Pride-szervező.

„A többségi társadalom szerint egy férfi heteroszexuális, egy férfi cisz⁴ nemű, egy férfibiz kötnek minden olyan tulajdonságot, ami kiemeli, hogy ő a domináns, ő az az erős, hogy fölöttébb áll dolgoknak (...) egy ilyen vezető pozíciót is átvesz és neki kell az ellátónak, a vezetőnek is lennie, mindennek, ami meghatároz és nem annak lennie, akit meghatároznak”⁵ (Leo).

Szerintük a férfi az – a társadalom normája szerint –, aki ellátja a családot, gondoskodik a nőről, érzelmileg zárkózottabb, kevés esetben élheti meg nyíltan az érzelmeit. Ezen felül a férfit az elnyomó helyzetben látják és beszélnek arról is, hogy a férfiak dominanciája és a dominanciára való nevelés és akarás ugyanúgy elnyomással jár számukra is, mert gyermekkoruktól azt tanítják nekik, hogy el kell zárni az érzelmeiket, mert azt kimutatni nem férfias:

„(...) nem annyira közvetlen, de iszonyatosan sok elfojtás lebet az, hogy mondjuk nekem nem szabad öö kifejeznem az érzelmeimet... egyszer... ez nem tudom, hogy így van-e, hogy van-e közte összefüggés, de valahol olvastam, hogy öm hogy az hogy a férfiak átlagosan kevesebbet élnek összefügg azzal, hogy kevésbé fejezik ki az érzelmeiket, mint a nők... ez mondjuk egy ilyen egyértelmű hátránya, vagy a... ami igen ami csomó, hogy így párkapcsolatban élet mondjuk egy hetero párkapcsolatban mondjuk egy alá-fölé rendelő párkapcsolatban... nem csak annak rossz, akit elnyomnak, hanem annak is, aki elnyomóként viselkedik, akár azért, mert nem tud másként viselkedni...”⁶ (Zoé).

A nőket még ma is elnyomott helyzetben látják, akit a társadalom még mindig inkább az anya, a gondoskodó, az otthonteremtő, az irracionális, a férfi párja szerepbe helyezik, mint hogy elismerjék egyénié, akinek a saját jogán van beleszólása az életébe. A tettei függenek a férfitól, attól, hogy ezek tetszenek nekik. Úgy vélik a normakövető nő feltétele, hogy jó anya és jó feleség legyen, olyan, aki gondoskodik a családról és hagyja, hogy a férje vezesse. Emellett egy társadalomban elismert nőnek az otthonon kívül a munka világában is meg kell állnia a helyét, vélik interjú-alanyaik. Végül pedig szinte mindenki megemlítette, hogy a heteroszexualitás elvárás a többségi társadalomban a férfiaknál és a nőknél egyaránt, aki ennek nem tud, vagy nem akar megfelelni, normasértővé válik.

4 Azok az emberek, akiknek nemi identitása, biológiai neme, nemi önkifejezése megegyezik a születéskor meghatározott nemével cisz-neműnek nevezzük. (<http://transvanilla.hu/szotar> 2017)

5 Leo 27 éves Pride-szervező.

6 Zoé 25 éves Pride szervező.

Margaret Mead (1970) azt írja, hogy szerencsések azok a férfiak és nők, akik olyan társadalomban élnek, ahol a szerepeket úgy mintázzák meg, hogy ésszerűen összeillik a törvény és szokás, az eszmény és a gyakorlat. Az viszont problémát jelent, ha az adott kultúra olyan eszményképhez ragaszkodik, amelyet nem tud kinevelni magából. Ezt a kettősséget az amerikai társadalomban úgy írja le, hogy míg a nevelés a fiú- és a lánygyermeknél egyre jobban hasonlít az eszményképhez a férfiakról és a nőkről, mást követel meg a két nemtől, és ez, mind a férfiaknál, mind a nőknél okozhat problémát. „Bármelyik nem szenvedése – a férfié, aki képtelen a tőle még mindig elvárt kemény kezdeményező vagy praktikus szerepre, éppen neveltetése miatt, vagy a nőé, aki gyermekkorában túl nagy szabadságot élvezett, mint hogy felnőttként otthon üljön a házban – ez a szenvedés a kudarc, ez az érzés kényszerű szerepe – a társadalmi változások megannyi emelő rugója” (Mead 1970:256).

Interjú-alanyaik többsége nem akar megfelelni a többségi társadalom által támasztott elvárásnak, így bár más-más mértékben, mindegyikük átéli azt a kettősséget, amelyről Mead ír. Az interjú-alanyaik a többségi társadalom női és férfi identitást vagy kategóriáit szűknek érzik, mely kizár embereket az egyik nemi identitásból, és bezárja őket egy másikba, hiszen a biológiai nemtől vonatkoztat el, és nem az ember sajátjának érzett identitásából indul ki.

Az interjúk során többször is előkerült az a téma, hogyan látják, a társadalomban melyik nemű egyénnek nézik el jobban, ha a másik nem viselkedési mintáihoz hasonlóan viselkedik. Mindenki azon a véleményen volt, hogy az a férfi, aki viselkedésében a nőies mintákat követi, nagyobb megvetéssel nézhet szembe, hiszen „hierarchikusan lefelé mutató” irányban mozdul el a két kategória között, míg ha egy nő viselkedik férfiasan, ő „felfelé”, a siker és a magasabb pozíció felé mozdul.

A csoport tagjai életük során már maguk is találtak olyan elvárásokkal, amelyek számukra nem feleltek meg, vagy éppen ők nem feleltek meg annak az elvárásnak, amely feltételezett nemükből származott. Voltak, akik próbáltak normakövetően viselkedni a társadalomban, de mára már egyikük sem akar megfelelni bizonyos mintáknak, amelyeket a társadalom, úgy érzik, elvárna tőlük. Bár máig ott vannak ezek az elvárások az életükben, hiszen kilépni a többségi társadalomból nem tudnak, de már nem magukon akarnak változtatni, hanem az elvárásokon, amelyek a számukra nem megfelelőek.

„(...) Azért használjuk, mert nincs rá jobb szavunk, hogy én mondjuk szeretem a hagyományosan nőies dolgokat, akkor tudom magam identifikálni nőként... öö... emellett pedig van egy csomó olyan tulajdonságom, ami nem nőies, akkor most én azt mondanám, hogy ilyen 80% nő vagyok, vagy valami ilyesmi. (nevet) Nem ez nehéz, de azt gondolom, hogy mindenkinek, ami neki kényelmes, tehát hogy ha neked nem ilyen tulajdonságaid vannak, de kényelmesen definiáld magad nőként, van aki nem... én azt gondolom... én tőkre hiszek abban, hogy embereknek meg kell hagyni azt a szabadságát, hogy így saját maguk definiálhassák a saját nemüket, akár úgy, hogy nekik kényelmes a bináris rendszerben gondolkodni, akár úgy, hogy... nem... kívül érzik magukat, köztes státuszban látják magukat, változó, aminek érzik magukat, szerintem ez mind-mind valid”⁷ (Zoé).

Saját nemi identitásról való gondolkodásukra hatással van a feminizmus, a Gender-Elmélet⁸ és a Queer-Elmélet⁹ is. Nem húznak egyenes párhuzamot a biológiai nem és a nemi identitás között, bár teljesen el sem különítik egymástól a kettőt. A nemi identitás is egyéneként definiálódik és az, hogy valaki férfi vagy nő, nem biológia kérdése, hanem attól függ, hogy az egyén hogyan éli meg a saját identitását. A szervezők a többségi társadalomba születtek és nevelkedtek Magyarországon, a szocializáció során kaptak képet arról, hogy mi az a nő és mi az a férfi. A maskulin/férfias és a femi-

7 Valid: angol szó, jelentése érvényes.

8 A Gender-Elmélet nem hisz abban, hogy a nő biológiai neméhez és a férfi biológiai neméhez univerzális kultúrákon átívelő szerepek kapcsolódnának. A Gender-Elmélet keretein belül nem csak férfi és női nem létezik, mint társadalmi nem, hanem a több fajta nemi identitás létezését veti fel. Sőt, mivel elveti azt, hogy a biológiai nemből következik egy ember társadalmi neve, lehetőséget teremt a társadalmi nemek újragondolására. A nemi szerepek felcserélődhetnek, vagy elveszthetik a jelentőségüket. A gender, bár szétválasztja a biológia és társadalmi nemet, nem akarja egyiket sem eltörölni, csak rámutat arra, hogy nem a biológiai nem az egyetlen és legfontosabb meghatározója egy ember társadalmi nemének, vagy identitásának, más kulturális folyamatok is alakítják azt.

9 A Queer-elmélet azokat a munkákat, analitikus modelleket foglalja magában, amelyek megkérdőjelezi a szexuális vágy, társadalmi nem és biológiai nem közötti szoros kapcsolatot. Kétségbe vonja a heteroszexualitást, mint normalitást és eredendő identitást, hiszen arra irányul, hogy rámutasson arra, hogy nincsen természetes állandó szexualitás. Mindezzel megkérdőjelezi a férfi és nő fogalmát is, mint stabil egymástól elválasztható kategóriákat.

nin/nőies szavakat is használtuk az interjúk során, amelynek jelentését nem definiálták újra, de ezek nem a biológiai testhez kötődtek, vagy ahhoz, amit ők gondolnak a nemekről, hanem a társadalom által tanított női és férfi kategóriákhoz. A legtöbben megjegyezték, hogy amit férfiasnak vagy nőiesnek nevezünk, mindkét nemre jellemző lehet.

A beszélgetések során néha megjelenik a „cisz hetero ember”, egy elképzelt ellentétpárjuk, akinek ciszként, heteroként ideális a többségi társadalom. Úgy gondolkodnak a nemi identitásról és a heteroszexualitásról is, hogy az önmaga definiált és megélhető akkor is, ha az embernek nagy vonalakban megfelelnek a társadalomban megjelenő szerepek.

Interjú-alanyaim többsége magát cisz neműként határozta meg, olyannak, aki maga definiálja a nő és a férfi identitást. Vannak közöttük olyanok, akiknek a nemi identitása csak egy címke, ők maguk nem érzik azt sajátjuknak és egyikük olyan nemi identitás jelzőt használ magára, amely az ő köztes nemi identitását írja le:

„Nekem időbe telt, míg kialakítottam a magam kis definícióját, amelyet nem fogalmaztam meg soha, hogy mi az, hogy férfi, inkább segített nekem az, hogy így jobban elkezdtem ismerkedni a transz témával is, meg az identitásokkal (...) nagyon sokat olvastam és nekem nagyon sokat segített (...), hogy azt a definíciót olvastam rengeteg cikkbe meg így emberekkel beszélgettem, hogy annyi nő van, meg annyi férfi van, ahányan meghatározzák magukat annak, és ahány különböző férfi van, annyi különböző definíció van, és ez olyan jó érzés volt, mert végre tudtam hogy nem kell igazodnom, hanem teljesen oké, ahogy én érzek és nem is kell meghatároznom azt, hogy én mit mondok férfiasnak, vagy milyen dolgokat tekintek, vagy milyen dolgokat tulajdonítok ennek a kategóriának” (Leo).

Voltak olyanok is, akik az interjú közben jelezték, hogy ők a mostani identitásukról beszélnek, amely még változhat idővel:

„Én nemi identitásomat tekintve nőként szoktam gondolni magamra, de még nem gondolkoztam ezen, tehát ez nem egy olyan, tehát én eddig is így gondoltam magamra, de nagyon-nagyon sok mindenem kell gondolkodni, amiért sokkal nehezebb számomra a nemi identitásom gondolkodni, mint a szexuális orientáción, úgyhogy nem mondom, hogy ez egy köbe vésett dolog, de én nőként szoktam gondolni magamra”¹⁰ (Luca).

A csoportban, mivel egyéntől függőnek tekintik a nemi identitást is, nincsenek elvárások azzal szem-

10 Luca 21 éves Pride-szervező.

ben, hogyan kell viselkednie annak az embernek, aki bizonyos nemüként azonosítja magát. Elfogadják azt a nemi identitást, amit az illető választ, és nincsen számonkérés afelől, hogy egy bizonyos kinézetet, vagy viselkedési módot kell képviselnie ahhoz, hogy el tudják fogadni azt az identitás-jelzőt, amelyet használ magára. Mint az előző idézetekből láthatjuk, a nő és a férfi sem tekintetett olyan állandó identitásnak, amely nem alakulhat az évek során és nem definiálódhat át.

Kérdeztem őket a bináris skáláról, mint a nemi identitás kifejezésének egyik magyarázó eszközéről. A bináris Gender-Skála alapja a Gender-Elméletről következik, amely rámutat arra, hogy az ember nemi identitása nem biológiailag meghatározott. A skála a nő és a férfi ideáltípus között feszül ki és ad teret az egyénnek: ahelyett, hogy két „dobozból” választana, azok között is elhelyezheti magát. Ez a skála a csoport számára már nem tűnik elég tágának, ők ennél több dimenzióban gondolkodnak a nemekről. Az interjúk készítése közben, a legtöbben kiegészítették a skálát, vagy átdimenzionálták, ahogy azt lentebb Ida is teszi:

„Én még tökre a bináris skálát tudom elképzelni magamra. Viszont azt nem kétpólusúnak érzem, nem csak a két véglet van, hanem egy ilyen számegyenesen összevissza lehet tologatni az egészet... igazából szerintem ez a legfontosabb, hogy észben tartsam, hogy nem csak a két véglet van... szóval... nagyon sok non bináris¹¹ emberrel találkoztam, főleg amikor Máltán voltam konferencián... és ott volt nagyon sok non bináris ember és annyira jó volt velük beszélgetni... és tényleg ezt egyre jobban megismerni, hogy ez mit is jelent számomra. Jelen pillanatban nem úgy szoktam ezekről gondolkodni, hogy nem zárom ki, hogy soha, mert ki tudja..., lehet, hogy eljön egy pillanat az életembe, ahol szükséges lesz, hogy ezt mondhattam, de jelen pillanatban most nem tudnám magam non bináris emberként elképzelni...”¹² (Ida).

A legtöbben egyetértettek vele, hogy a bináris skálát, mint eszközt lehet használni arra, hogy a többségi társadalomban elkezdjék a kommunikációt a nemekről, mint ahogy a skála leírja. A bináris-skálát „...lehet bővíteni, de úgy érzem, hogy mindig kimaradna valaki, úgy hogy egyrésztől persze több embernek jó lenne, és ez jó dolog. Másrésztől meg nem látom, hogy ez valahova is vezetne és minnek egy olyan célt kitzúzni... lehet eszköz... az oké, hogy eszköz, de hogy majd mutasson túl valamivel, hogy eszköz, úgy

11 Olyan ember, aki kívül helyezi magát a férfi és női kategórián.

12 Ida 23 éves Pride-szervező.

el tudom fogadni... sokkal előremutatóbb nekem az, ha alapvetően az a törekedés van, hogy elfogadtatni az emberekkel és megértetni...” (Leo).

A következő bekezdésben szeretném bemutatni két szervező nemi identitásról való gondolkodását és annak konstrukcióját. Erik és Hedvig, gyermekkoruktól kezdve nem tudtak megfelelni a nemi kategóriáknak, amelybe biológiai testük alapján besorolták őket.

Erik elbeszélése szerint általános iskolában kezdett „kilógni a sorból”, mikor nemek szerint elkezdtek az osztálytársai különválni. Ő nem távolodott el a lányoktól, de a fiúkkal is jóban volt és próbált közvetíteni a két csoport között. Otthon a bátyja volt, aki rászólt, hogy ne tartsa „úgy” a kezét a csípőjén, később a felső tagozatban, egyre több osztálytársa mondta ki, hogy ő „nem fér bele a fiúk dobozába”.¹³ Ahogy fogalmazott, ezután jöttek a számonkérések, például testnevelés órán, amikor valamilyen feladatot nem tudott megcsinálni. Kamaszkorában már több fenyegetést is kapott, mert „más” volt, mint a társai. Annak ellenére, hogy soha nem bántalmazták fizikailag, ebből azt a következtetést vonta le, hogy a saját biztonsága miatt jobban kell figyelnie arra, hogyan viselkedik, amikor másokkal van:

„Szóhasználat... tehát hogy önmagamhoz képest vissza kellett fogni magamat, hogy milyen szavakat használok, milyen hangszínnel beszélek, milyen a hangszínem, hogyan nézek emberekre... öö milyen metakommunikációs csatornákat használok. Ez akkor még nem volt annyira tudatos, mint ahogy most fogalmazok. Akkor nagyon egyszerűen gondolkodtam erről, hogy nem tudom, nem felemelt kézzel megyek az utcán... hanem a testem mellé vagy leengedve, hogy nem riszálom a fenekemet, pedig olyan jó csak úgy végigmenni az utcán, hogy risza jobb, risza bal... meg hogy nem teszem keresztbe a lábam... de hát nagyon sok ilyen dolog van benne, de leginkább mindig ezeken túl a hangszín és a kézmozdulatok, amik nagyon árulkodóak voltak nálam... azt kellett leszanálnom, amennyire csak lehetett.(...) Úgy éreztem minden nap, mintha egy színházba játszanék... hogy bemegyek, le van próbálva, előadom. Amikor hazajövök, akkor meg lejöhettek a színpadról és egyébként ez energiában is iszonyatosan sokat elvett... mm elfáradtam a nap végére, így nem érdekelt semmi... ilyen kezdődő depresszióim is voltak... nagyon sokáig... azzal kapcsolatba, hogy semmihez nem volt kedvem... nem akarok abba a világba... minnek menjek el szórakozni, ha nem

13 Erik szavai alapján.

lehetek önmagam? Miért üljek be valakivel egy kávéra, ha nem lehetek önmagam?”¹⁴ (Erik).

Pár évet úgy töltött, hogy folyamatosan a környezetéhez igazította önmagát, hogy ne tűnjön ki a tömegből és elkerülje az esetleges atrocitásokat. Az, hogy a külvilágban valaki mást kellett eljátszania, érzelmileg nagyon megviselte őt. A biztonságos helyről való kilépés tehernek tűnt számára, hiszen amikor kilépett, figyelnie kellett arra, hogy elég mély legyen a hangszíne, hogy a kezei az oldala mellett legyenek, hogy ne járjon „nőiesen”. Ez a folyamatos viselkedés-kontroll felemésztette az erejét és érezte, hogy számára ez csak szerep, nem tud azzá válni, amit a külvilágnak mutat. Azt, akit játszott, nem érezte saját magának, csak egy begyakorolt szerepnek, amit ő nem három órán keresztül játszott egy színpadon, hanem minden nap, amíg haza nem ért és le nem vehette az „álarcát”.

Oththonról elköltözött egy vidéki városba. Tehetsége már általános iskolás korában is megmutatkozott a szavalásra, ezt később, a középiskolában is folytatta, az egyik tanára javaslatára elkezdett statisztika-színészkedni. Az új város, a színház élménye, az ottani beszélgetések arra ösztönözték, hogy kilépjen a szerepből, amit addig játszott. Eldöntötte, hogy nem az lesz az első számára, hogy mások mit várnak el tőle, hanem az, hogy számára mi a kényelmes. Ma már Budapesten él, ahol úgy érzi, hogy a nagyvárosi közöny segített abban, hogy önmaga tudjon lenni és úgy járjon, beszéljen, ahogy számára kényelmes. Munkahelyén ahol jelenleg dolgozik, úgy érzi, hogy amíg jól végzi a munkáját, addig cég szinten nem érdekes az identitása, viszont a kollégáitól már kapott megjegyzéseket:

„Ha identitás szempontjából, vagy arról az oldalról megközelítve, ha nagyon-nagyon könnyen meg akarom ugorni ezt a kérdést, akkor azt mondom, hogy meleg, középkorú férfi vagyok, homoszexuális, attól függ, mennyire vesszük komolyan ezt a lexikonos megfogalmazást. (...) Férfi identitásom... nem tekintem magamat férfinak, nem tekintem magamat nőnek... embernek tekintem magamat... így az első... tehát a velem született nemi adottságaim az úgy van aposztrofálva, hogy férfi... tehát van péniszem... nem tom, olyan a testfelépítem, olyan az izomzatom... erősebb a csontozatom... az kb. így behatárol... (...) de nem vagyok és nem is tekintem magamat férfinak... lénynek tekintem magamat... de ahhoz, hogy tudjak élni ebben a világba, ahhoz fel kell venni az ilyen szabályokat... amikre egyébként a többségi társadalom azt mondja, hogy férfi... és azon belül is a férfiak között a

meleg férfi... így ez a dobozba a dobozba a doboz ... többszörösen dobozolt” (Erik).

Az előzőekben láthattuk, hogy Erik gyerekkora óta szembenézett azzal, hogy a környezete szerint nem felelt meg annak a férfias képnek, amibe bele akarták őt kényszeríteni. Először úgy reagált, hogy megpróbált igazodni az elvárásokhoz, igyekezett viselkedésében közelíteni ahhoz, amit úgy gondolt, hogy elvárnak tőle. Később, már egy új művészi környezet hatására meghozta azt a döntést, hogy nem fog hasonlítani, mert számára ez nem megfelelő, nem érzi magát jól abban a szerepben, amelyet magára vett. Ekkor úgy döntött, hogy inkább úgy viselkedik, ami számára természetes és nem úgy, ahogy a biológiai nemétől fogva elvárja tőle a társadalom. Mikor az identitásáról kérdeztem, válasza az volt, hogy ha „egyszerűen meg akarja ugrani”, akkor homoszexuális férfi, de amikor elkezdte kifejteni az identitását, a férfi és a nő közötti „lénynek” definiálja magát, akinek a társadalom által kínált nemi kategóriák szűkek, és nem is megfelelőek számára. Ezt tapasztalta meg akkor, amikor szeretett volna jobban megfelelni viselkedésében a társadalmi elvárásoknak. Tudja, hogy a társadalom felcímkézi viselkedése, megjelenése, beszéde, elsődleges és másodlagos nemi jellegei miatt. A meleg férfi identitás az övé a társadalom szempontjából, amivel ő tisztában is van és használja is a mindennapi életében, mint útmutatót a társadalomban való létezéshez. Az interjú során mélyebben beszél az identitásáról. Erik nem tartja magát sem férfinak, sem nőnek, a két nem között érzi magát, úgy véli, nincs olyan szó, amely le tudná írni azt a sokszínűséget, amelyet ő magáról gondol. Ez nem jelenti azt, hogy a társadalomban játszaná a meleg férfi szerepét, amely nem az ő belső identitása, hanem ahogy megéli önmagát, úgy véli, hogy a társadalom így értelmezi őt, és bár nem szereti a címkéket, az egyszerűség kedvéért elfogadja a társadalmi meghatározásokat, sőt használja is azokat, ha egyszerűen és gyorsan túl akar lenni a kérdésen. Mint aktivista úgy gondolkodik, hogy a többségi társadalom bináris rendszeréből kiindulva lehet a társadalom gondolkodását nyitottabbá tenni. A klasszikus férfi megmarad címkének, amelynek van egy definíciója, amit nem érez magáénak, de nem próbálja azt átdefiniálni és így magáévá tenni, hanem kihelyezi magát belőle az önképében. Nem gondolkodik úgy, hogy neki egy kész befejezett válasza lenne arra, hogy ki ő. Az önreflexiót fontosnak tartja, úgy gondolja, hogy önmaga megértése egy életre szóló feladat.

14 Erik 35 éves Pride-szervező.

Hedvig már gyerekként is inkább a fiúkkal akart játszani. Szeretett focizni. Amit az óvodában nem szeretett igazán, azok a „lányos játékok” voltak. Először az édesanyjának tűnt fel, hogy lánya nem akar igazán a nemének megfelelő játékokkal játszani. Az óvodában ebből még nem volt gond – ahogy meséli –, később, az általános iskolában kezdődtek a problémák. Az iskola alsó tagozatában, amikor a lányok és a fiúk különváltak, akkor úgy érezte, hogy igazságtalan, hogy ő nem focihat, csak mert lány, pedig ő szívesen focizott volna. A testnevelés órán is külön voltak a fiúktól és ő ahelyett, hogy a lányokkal röplabdázott volna, a fiúkkal akart focizni. Gyerekkorában többször előfordult, hogy megkérdőjelezték, hogy fiú-e vagy lány, ami neki – ahogy mondja – akkor rosszul esett:

„Sokszor volt olyan, hogy így sírtam anyunak..., hogy én miért nem fiú vagyok? Fiú akarok lenni! De nem is tudom, hogy ez azért volt-e, mert... nem tudom, tényleg mondjuk transz lennék..., vagy inkább azért, mert nem lehettem saját magam... és aztán ezen sokat agyaltam... már amennyire egy gyerek sokat agyal... nyilván a környezet reakcióit nézi, meg a saját érzéseit, hogy nyilván kényelmesen érzem magam, vagy nem, hát ezek... és aztán így felnőtt koromra így elfogadtam a saját testem..., nem érzem azt, hogy változtatnom kellene rajta, tök jól érzem magam a bőrömben... csak éppen... valószínűleg ja, nem tudok azonosulni azzal, amit egy társadalom elvár egy nőtől... és... és így próbálok arra figyelni, hogy nekem mi esik jól..., ennek így nagyon benne vagyok a közepében”.¹⁵ (Hedvig)

Hedvig esetében az identitása elfogadásában fontos szerepet játszott az, amikor először előbújt önmagának, mint leszbikus. Először azt hitte, hogy ez volt az, amit gyerekkorától kezdve érzett. Volt egy hosszabb kapcsolata, amelyben a párjával gyermeket is vállaltak. A barátnője szülte a gyermeket, akinek születése után egyfajta férfi szerepet töltött be a kapcsolatában, bár az nem hasonlított minden szempontból a többségi társadalom által meghatározott férfi szerepre. A kapcsolatban a barátnője – állítása szerint – nem vonzódott a férfiasághoz, így Hedvignek el kellett nyomnia magában ezt a viselkedését. Elmondása szerint, mikor a kapcsolatuk poliamor¹⁶ kapcsolat lett, és elkezdett találkozni

más nőkkel is, egyre jobban kezdett feltörni az addig elnyomott férfias oldala, aminek akkori párja nem örült és nem igazán tudta elfogadni. Végül kilépett a kapcsolatból, mert úgy érezte, nem akar olyan valakivel együtt lenni, akivel nem lehet önmaga:

„...hogy így az utóbbi pár hónapban már különösen azt próbáltam így megfigyelni, azon gondolkodtam, hogy így nagyon közepem... vagyok azt hiszem... és... hát, de nem tudom, ha így belegondolok a fene tudja, ja... Azért mondtam, hogy nehéz eset leszek, mert közepében vagyok a gondolkodásnak... hogy... így nem tudom, hogy mennyire fontos... hogy ebben a helyzetben nőiesebb vagyok, ...ja, ebben a helyzetben nőiesebb vagyok, egy kicsit fárasztó is figyelgetni, inkább nem is tudom, valamelyik nap mondtam, hogy kitalálok a Hedvig identitást... mert így kb. ez... tükre nem érdekel, hogy ez most nőies vagy férfias dolog... én én vagyok, tök jól elvagyok... szóval hogy... így próbálok most egy kicsit nem foglalkozni vele, hanem így jöjjön, ami belül van, és inkább azt nézem belülről magától... próbálok minél kevesebbet gondolkodni rajta. (...) ...ümmm igen, nem véletlen gondolkodom... mert... nem tudom 100% nő kategóriába betenni... de, mondjuk, van egy részem, ami nő, van egy részem, ami férfi identitás. De mostanában nagyon sokat gondolkodom, hogy nem tudom és nem is akarom külön választani. Inkább mintha egy ilyen mix-identitásom lenne ebben, ami talán így közelebb áll az így az androgün, ööm de ebbe még... ez így olyan nagyon képlekeny, meg így kérdéses..., nem tudom, ezen nagyon sokat gondolkodok így mostanában (...) Ha pár évvel ezelőtt beszélgetünk, akkor azt mondom, hogy identitás, mert akkor úgy gondolkodtam, ahogy mondjuk a leszbikus definíciója le van írva... Most lehet, hogy inkább címkéként használom saját magamra, mert, hogy ezt értik, mert ugye én akkor is így gondoltam, ha mondjuk én nem sorolom magam be női kategóriába, úgymond nem szívesen mondom magamra azt, hogy nő..., mert ez így túl szűk számomra..., akkor én leszbikus vagyok-e, annak a definíció szerinti értelmében? Úgyhogy ez most inkább talán, inkább címke és a címkét talán így... úgy definiálnám, hogy az, amit mondjuk most a környezetem megért” (Hedvig).

Hedvig magára egyszerűsítésképpen a leszbikus és androgün kifejezéseket használja. Az interjúk során arról beszélt, hogy a nemi identitása éppen alakulóban van, egyre jobban halad afelé, hogy megtalálja önmagát, és azt már biztosan tudja, hogy neveltetésével és a biológiai nemével ellentétben ő nem érzi magára megfelelőnek a női jelzőt. Ezt a meghatározást szűknek érzi, mivel olyan szerepek

15 Hedvig 30 éves Pride-szervező.

16 „Poliamoria, magyarul többszerelműség (a görög πολύ [poly, jelentése sok vagy több] és a latin amor [szerelem] szóösszetételből) kettőnél több személy közötti intim kapcsolat egyidejű gyakorlata, kívánsága vagy elfogadása, melyről minden szereplőjének tudomása van és amelyhez hozzájárul. Nem tévesztendő össze a poliszexualitással” (<http://transvanilla.hu/szotar>).

és viselkedések elvárásával jár az életében, hogy nem tud azonosulni vele. Az androgün identitást használja most magára, bár ez még képlékeny, egyre jobban úgy gondolkodik az identitásáról, hogy nem akarja megfejteni, hogy melyik része női, melyik része férfi – ha van ilyen –, hanem át akarja élni az ő „mix” identitását. Leszbikusnak írja le a szexuális orientációját, ami még pár éve – ahogy meséli – az önképe erős része volt, mára már inkább címke, amellyel egyszerűen el tudja mondani másoknak, hogy ő kicsoda. Nem véli úgy, hogy a két nemi kategóriát kellene magára vonatkoztatnia, hanem egy harmadikat keres magának, amelyet jobban magának érezhet, amely nem zárja be annyira az identitását. A biológiai testét nem akarja megváltoztatni, nem érzi úgy, hogy nem az övé lenne. Leszbikus identitása leírásában az is benne van, hogy azért használja ezt a szót, mert ezt a külső szemlélődő el tudja fogadni és megérteni, ha rá és a barátnőjére néz. Felteszi a kérdést, hogy ő androgüneként lehet-e leszbikus? Látja azt, hogy a szó definíciója rá nem illik, de nem keres másik szót, hanem egyszerűen címkéként használja magára, hogy könnyebben át tudja adni az információt a környezetének. Az identitása folyamatosan mozgásban van, ezért az, hogy ezt a szót fogja-e továbbra is magára használni, kérdéses. Jelen pillanatban nem érzi úgy, hogy újra kéne választania egy címkét, mert a szó szoros értelmében nem férne bele.

Míndez mutatja azt a tendenciát, hogy újabb identitás „jelzők” – amelyek mostanában angolszász nyelvterületről jönnek be hazánkba is – egyik szempontja az, hogy próbálnak olyan identitást jelentő szót létrehozni, amely nem határolja be a viselője nemét a bináris skálán.

Az interjúnk során Hedvig, aki ma már inkább férfiasabb ruhákat hord, jobban szeretet inget viselni, úgy emlékezett vissza, hogy gyerekként is jobban szeretett kantáros nadrágot viselni, mint olyan ruhát, amelyet elvártak volna az emberek az ő biológiai testéhez, amelyből arra következtettek, hogy ő lány. Elmesélt egy történetet, amelyben egyszer egy rózsaszín virágmintás szoknyában ment iskolába. Történetében azt is megemlítette, hogy még a mai napig emlékszik a ruhadarab anyagára, és még mindig összeszorul egy kicsit a gyomra, mert annyira nem érezte jól magát a magas talpú cipőben és a szoknyában:

„... szóval förtelmes érzés volt, és öö most is össze szorul tőle a gyomrom, ha rá gondolok, és többet nem vettem fel... (...) próbálkoztam utána így konzolidáltabban... szóval megmaradt így a nyomás meg a

beilleszkedés akarás... csak nem mentem ennyire szélsőségesbe – nevet – miniszoknyát nem vettem föl... volt egy hosszabb... nem tudom... ilyen térd alá érő barna szoknyám, azt már szívesebben fölvettem, mert nem kellett húzogatni meg ilyenek... a gimibe is volt egy-két ilyen, de sosem az ilyen »cica baba vagyok« kategória, az már sosem jött össze, mert az már nagyon kényelmetlen volt...” (Hedvig).

Próbálkozott később is, de nem érezte igazán magának a szoknyát, amely egy nőiesnek tartott ruhadarab. Számára a nőies öltözködés már nem kényelmes, nem tudja magát jól érezni benne. Az elmúlt évben a haját is rövidre vágatta és észrevette, hogy öltözködése, önkifejezése ma is megzavar még embereket abban, hogy el tudják dönteni, ő milyen nemhez tartozik:

„... idegen emberrel találkoztam, és akkor ő is úgy bajban volt, mert ő is úgy köszönt, hogy »jó napot kívánok, vagyis csókolom«... és akkor »így első blikkre pasinak néztelek, de látom, hogy nő vagy« aj aj, mondjuk akkor nem tudom miért nem lehet »jó napot kívánok«-kal köszönni... egy nőnek... tök mindegy... és akkor így azt éreztem először életemben, hogy aba, a te zavarod az ugyanaz, mint az én belső érzésem, én se tudom eldönteni, nem is akarom eldönteni akkor így valószínűleg... látszik az kívülről, amit én belülről érzek... és akkor itt most valami a helyén van...” (Hedvig).

Míg az előző bekezdésben láthattuk, hogy gyerekként nagyon zavarták azok a kérdések, ő fiú-e vagy lány, és ez a mai napig sebeket hagyott hátra benne, a mostani identitás-keresése közben már új értelmet kap az, ha egy idegen megzavarodik őt látva, hogy milyen nemű is. Most már inkább egyfajta önismerésnek érzi, hogy kifelé is azt mutatja, amit belül érez.

Ebben a tanulmányban a Szivárvány Misszió szervezőinek nemi identitását vizsgáltam. A közösség tagjai közül a legtöbben cisz nemüként határozzák meg magukat, de saját nemi identitásukat újradefiniálják. Elmondták, hogy bár használják és értik a férfias nőies kifejezéseket, ezeket nem tartják igazán egyik nem jellemzőjének sem, ez szerintük emberenként változhat. Ismerik az elvárásokat és szerepeket, amelyeket a saját kultúrájuk támaszt ezekhez a kategóriákhoz, de nem fogadják el sajátjuknak. A csoport tagjai szerint az egyén tulajdonságai és identitása individuálisan vizsgálható, és nem a biológiai testükből következik. Nem binárisan gondolkodnak a nemekről, úgy gondolják, hogy azok sokkal változatosabbak lehetnek, mint azt a

többségi társadalomban látni vélik. Egy egyén nemi identitása nem úgy dől el, hogy milyen elsődleges és másodlagos nemi jegyekkel rendelkezik, vagy, hogy milyennek látja őt a társadalom, hanem attól, miként határozza meg önmagát. A csoportból hárman használják magukra a nő vagy férfi jelzőt úgy, hogy azt nem definiálják; bár használják, de nem érzik magukénak. Hedvig az interjú során beszélt arról, hogy ő nem érzi magát sem nőnek, sem férfinak, hanem inkább a kettő együtt jelenti az ő nemi identitását, önmagát az androgün szóval határozza meg.

A nemi identitás két egymással összefüggő részre tagolódik a szervezők körében. Az egyik egy egyén önképe, amelynek több komponense van, és helyzettől is függhet, melyik az, amely előtérbe kerül. A belső identitást nem tekintik állandónak vagy változatlanoknak az életükben, hanem úgy gondolkodnak róla, mint valami olyasmiről, ami folyamatosan alakulhat. Az identitásuk és annak meghatározása a múlton alapszik, a jelenben létezik és a jövőben képlékeny. A szavak, amelyek identitást jelölnek, és azok jelentései nem kőbe vésettek számukra, azok átírása vagy újragondolása egy folyamatos állapot náluk, amelyet befolyásol a külső elvárás is, amely a szavak jelentéséből adódik, de nem zárja ki azok újrafogalmazását vagy egyéni használatát.

A szervezők gondolkodásában elsősorban a Queer-Elmélet hatása figyelhető meg, ez főleg abban mutatkozik meg, hogy az identitás-meghatározásra használt szavakat, azok jelentését és a definíciójukat nem tartják olyan igazságnak, amelyhez önmagukat kellene alakítaniuk, mivel éppen az a céljuk, hogy ne ők alkalmazkodjanak a kifejezéshez, hanem a kifejezés tartalmát formálják az egyénre. Tartózkodnak attól, hogy a szavak és azok jelentései olyan szabályokká váljanak, amelyek alapján meg lehet kérdőjelezni egy egyén identitását.

Clifford Geertz írja: „úgy vélem az ember a jelentések maga szötte hálójában függő állat. A kultúrát tekintem ennek a hálónak” (Geertz 1994:75). Az interjú-alanyaim ugyanúgy „függnek ezen a hálón”, de azt nem érzik sajátjuknak, ezért a munkájuk és kommunikációjuk célja, hogy e hálót újraszomózzák, új jelentéseket adva a kultúra kategóriáinak, vagy éppen elvetve azokat.

Felhasznált szakirodalom

- Geertz, Clifford 1994 *Az értelmezés hatalma. Antropológiai írások*. Századvég, Budapest.
- Jagose, Annamarie 2003 *Bevezetés a Queer-Elméletbe*. Új Mandátum, Budapest.
- Lukács Gabriella – Sükösd Miklós 1994 Transzvesztizmus, transzszexualitás és a nemi szerepek konstrukciója. *Café Babel*, 11. szám.
- Mead, Margaret 1970 *Férfi és Nő. A két nem viszonya a változó világban*. Gondolat Könyvkiadó, Budapest.

Internetes források:

- Kalocsai Csilla 1998 Lesbikus és meleg elméletek: Identitások és identitáspolitikák. *Replika*, 33–34.
http://www.tarsadalomkutatas.hu/kkk.php?TPUBL-A-714/replika/33_34/TPUBL-A-714.pdf (Letöltés: 2017.07.20.).
- Kovács Mónika 2010 Az előítéletek feltárása és csökkentése. In *Alkalmazott Pszichológia*, XII. 1–2. On-line:
http://ap.elte.hu/wp-content/uploads/2012/09/APA_2010_1-2.pdf (Letöltés: 2017.07.20.).
- Fuss, Diana 1998 Lesbikus és meleg elmélet: Az identitáspolitikai kérdése. *Replika*, 33–34.
http://www.tarsadalomkutatas.hu/kkk.php?TPUBL-A-721/replika/33_34/TPUBL-A-721.pdf (Letöltés: 2017.08.15.).
- Takács Judit 1998 Bevezetés a homoszexualizálás tudományába. *Replika*, 33–34.
http://replika.hu/system/files/archivum/replika_33-34_19_takacs.pdf (Letöltés: 2017.08.15)
- Transvanilla szótár (2017), <http://transvanilla.hu/szotar> (Letöltés: 2017.08.15).